

Günəşli HÜSEYN*
AMEA, Şərqişünaslıq İnstitutu

Terrorizmə qarşı mübarizənin beynəlxalq, hüquqi və siyasi problemləri

Xülasə

İnsanlığa qarşı cinayət olan terrorizmdə, terrorizmlə mübarizə siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi, təbii ki, ən əsas məqam kimi qəbul edilməlidir. İstər ideologiyaların fərqlilikləri, istərsədə siyasi qayğılarla ortaya qoyulan yanaşmalar bir tərəfin qanuni azadlıq mübarizəsi ki gördüyü hərəkəti, digər tərəfin terrorist hərəkət olaraq görməsinə səbəb olur. Bu aktı törədən şəxslər də, bir ölkədə “azadlıq savaşıçısı”, başqa bir ölkədə “terrorist” olaraq qəbul edilir. Məhz bu məqamda terror anlayışının tərif problemi qabarıq bir şəkildə qarşımıza çıxır. Məqalədə terrorizmlə mübarizənin beynəlxalq, hüquqi və siyasi problemlərindən bəhs olunmaqdadır.

Açar sözlər: *terror, beynəlxalq terrorizm, ABŞ, HAMAS, Xalid Meşal, cinayət, şiddət, BMT*

Giriş

İnsanlığa qarşı cinayət olan terrorizmdə, terrorizmlə mübarizə siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi birmənalı olaraq, ən əsas məqam kimi qəbul edilməlidir. Məhz bu məqamda terror anlayışının tərif problemi qabarıq bir şəkildə qarşımıza çıxır. İstər birbaşa öz sərhədləri daxilində terrorizm problemi ilə qarşı-qarşıya olan ölkələrin və istərsə də dolay şəkildə terrorun hədəfinə çevrilən və ya global terrorun təhdidi altında qalan ölkələrin tətbiq etməyə və digər ölkələrdə qəbul etməyə çalışdıqları mübarizə strategiyalarında tərif problemi, yəni

* Kiçik elmi işçi, guneshli1987@yahoo.com

hansı aktın, hansı halda terror olduğu məsələsi əsas müzakirə mövzudur.¹ Belə əhəmiyyətli bir problemlə mübarizə aparmaq üçün əvvəlcə anlayış ətrafında müəyyən bir konsensus yaradılması və terrorun ümumi tərifini probleminin mübarizə siyasətinin formalaşdırılmasında və həyata keçirilməsində bir əngəl və bəhanə kimi istifadə edilməsinin aradan qaldırılması lazımdır. Çünki, terrorizmə qarşı mübarizədə qarşılaşdığımız ilk problem, dövlətlərin bu məsələyə siyasi sistemlərindəki fərqlər səbəbindən müxtəlif prizmələrdən yanaşması nəticəsində yaranır. Dövlətlərin terrorizmə yanaşmasında, öz hüquqi və siyasi səlahiyyətlərini, daxili və xarici əlaqələrinə görə istifadə etməsi nəticəsində, ortaya çıxan yanaşmalarda dövlətlərin siyasi və ideoloji sistemlərinə görə fərqliliklər yaranır. Bu baxımdan, dövlətlər siyasi baxışlarını qəbul etdikləri qrupların aksiyalarına və üzvlərinə müsbət yanaşmaqla bunu qanuni bir mübarizə kimi qəbul edir, digər qruplar və şəxslər üçün "terrorist" və törəmiş olduqları aksiyaları "terrorizm" kimi qiymətləndirməyi üstün tuturlar.²

Beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə qarşıya çıxan problemlər

Dövlətlərin şiddət aksiyalarına yanaşması ideoloji baxışlarından başqa, həm də onların siyasi maraqlarına görə fərqlənir. Dövlətlər bunun sayəsində regional və ya beynəlxalq gücünü artırmağı və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə öz siyasətlərinə uyğun rejimləri hakimiyyətə gətirməyi hədəfləyirlər. Geosiyasi qarşıdurmalar və ideoloji çəkişmələr terror üçün bir fürsətdir. Məsələn, soyuq müharibə dövründə həm ABŞ, həm də SSRİ terrorizmin dar çərçivəli geosiyasi tərifini qəbul etmişdi. ABŞ, Sovet rejiminə qarşı mübarizə aparan qrupların hərəkətlərini qanuni sayır, onları "azadlıq döyüşçüləri" kimi qiymətləndirir və ABŞ tərəfdarı rejimlərə qarşı mübarizə aparan qrupları isə "terrorist" kimi qiymətləndirirdi.³ SSRİ isə ABŞ-ın Amerika tərəfdarı rejimlərə qarşı "öz müqəddəratını təyin etmə" və ya insan haqlarını təmin etmək üçün mübarizə aparan qrupları gözdən salmaq üçün "terrorist" adlandırdığını bəyan edirdi. Buna

¹ Weinberg, Leonard və Eubank, William L., (2006), *What is Terrorism: The Roots of Terrorism*, New York: Infobase Publishing, s.2 və Hoffman, Bruce, (1998), *Inside Terrorism*, Londra: Victor Golanez Ltd., s.1.

² Khan, Ali, "A Legal Theory of International Terrorism", *Conn. L. Rev.*, Vol. 19, 1987, s. 947.

³ Stephens, Beth, "Responding to Rogue Regimes; From Smart Bombs to Smart Sanctions; Accountability Without Hypocrisy: Consistent Standards, Honest History", *New Eng. L. Rev.*, Vol. 36, 2002, s. 920-922.

nümunə olaraq Brejnevin 1981-ci ildə siyasi münasibətlərdəki fərqliliyi tənqid edərək verdiyi açıqlamanı göstərmək olar: "İmperialistlərin insanların istəklərinə və ya tarixdən gələn qanunlarına hörmətləri yoxdur. Azadlıq mübarizələri onları hiddətləndirir. Bunları terrorizm kimi tanıyırlar."¹

ABŞ və SSRİ-nin hər ikisi digərinə yaxın rejimlərin əleyhinə olan aksiyaların qanuni olduğunu bildirməsi terrorizmin necə siyasiləşdiyinin bariz nümunəsi olaraq göstərmək olar. Ancaq Soyuq müharibənin başa çatması ilə köhnə şərq və qərb bloku ölkələri arasında terrorizmin tərfi problemindəki fikir ayrılıqlarının müəyyən qismi aradan qalxmışdır.

Lakin günümüzdə buna bənzər hallarla qarşılaşırıq. İsraili dövlət xadimləri və yazıçıların Fələstin problemi və regionda qarşılıqlı baş verən münaqişələrdən dolayı Fələstin Qurtuluş Təşkilatı başda olmaqla, Fələstin mənşəli hərəkatlarla bağlı mövqeləri əhəmiyyətli nümunələrdən biridir.² Həmçinin Balkanlarda 1990-cı illərdən etibarən keçmiş Yuqoslaviya torpaqları üzərində baş verən daxili münaqişələrdə tərəflərin qarşılıqlı münasibətləri, Çeçenistan, Şərqi Türkünstan, Şimali İrlandiya kimi ərazilərdə baş verənlər eyni çərçivədə mübahisə mövzudur. Sadalanan bu bölgələrdə baş verənlər bəzilərinə görə terrorizm kimi qəbul edilərkən, bəzilərinə görə də azadlıq mübarizəsi kimi ifadə edilir. Bu səbəbdən, Jenkins terrorizm anlayışını ifadə edərkən "sürüşkən və siyasi mahiyyət yüklü" olmasına diqqət çəkir.³ Bu mübahisələrdə dövlətlərin və hətta beynəlxalq təşkilatların siyasi düşüncəsi ön plana çıxır, mövcud siyasətlərin təsirinə görə əldə olunan nəticələr və qiymətləndirmələrdə fərqlər yaranır.

Başerenə görə terrorizmin bəzi dövlətlər tərəfindən daxili və xarici siyasətin aparılmasında bir vasitə olaraq istifadə olunması⁴ problemin digər bir əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Beynəlxalq münasibətlərdə dövlətlərin maraqlarının hər şeydən öndə olması, bu səbəbdən obyektiv meyarların asanlıqla müəyyən olunmaması problemi daha da mürəkkəbləşdirir. Dövlətlər öz siyasətlərini müəyyən etdikləri prioritetlər və hədəflər əsasında qurmaları səbəbindən, fərqli zəminlərdə və fərqli zamanlarda fərqli nəticələrin əldə olunması müşahidə olunur.

¹ Cline, Ray S. və Alexander, Yonah, (1986), *Terrorism as State-Sponsored Covert Warfare*, Virginia: Hero Books, s.24.

² Benjamin Netanyahu, (1987), *Terrorism How the West Can Win* s.25-30.

³ Brian Michael Jenkins, *The Study of Terrorism . Definitional Problems* (1980) s.9.

⁴ Başeren, Sertaç H., (2001), "İnsan Hakları ve Terörizm", *İnsan Hakları ve Güvenlik*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi, s.8.

Buna nümunə olaraq Xalid Meşalın Türkiyəyə səfərini göstərmək olar. Belə ki, ABŞ tərəfindən terror təşkilatı olaraq qəbul edilən HƏMASın¹ siyasi lideri Xalid Meşalın 2006-cı ilin fevral ayında həyata keçirdiyi çox mübahisəli Türkiyə səfəri və bu səfər zamanı iqtidar partiyasının rəsmiləri ilə danışıqlar aparması, ölkə daxilində və dünyada çox fərqli reaksiyalara səbəb olmuşdur. İsrail Xarici İşlər Naziri Livni, səfərlə bağlı etirazlarını dilə gətirərək demişdir: "Terrorçu bir təşkilatın səfərinə etiraz edirik".² İsrail mətbuatında isə məsələyə belə şərh verilmişdi: "Baş Nazir Ərdoğan, terrorçu bir təşkilatı mükafatlandırdı".³ İsrail Baş Nazirin Sözcüsü Gissin isə, NTV-yə etdiyi çıxışlarında Meşalın Ankara səfərinin İsrail-Türkiyə münasibətlərində dərin yara açacaq böyük bir xəta olduğunu bildirmiş və aşağıdakı sözlərlə məzəmmət etmişdi: "Biz Abdullah Öcalan ilə bir araya gəlsək siz nə hiss edərdiniz?"⁴ Bütün bu mübahisələr və xüsusən Gissinin Öcalana istinad etməsi, bir fəaliyyətin terrorizm kimi qəbul edilib edilməməsi sahəsindəki çətinlikləri açıq şəkildə ortaya qoyur.

İstər ideologiyaların fərqlilikləri, istərsədə siyasi qayğılarla ortaya qoyulan yanaşmalar bir tərəfin qanuni azadlıq mübarizəsi kimi gördüyü hərəkəti, digər tərəfin terrorist hərəkət olaraq görməsinə səbəb olur. Bu aktı törədən şəxslərdə, bir ölkədə "azadlıq savaşçısı", başqa bir ölkədə "terrorist" olaraq qəbul edilir. Birinci bölmədə də qeyd olunduğu kimi tarixdə ilk terrorist qruplaşmalar kimi qəbul edilən Zealotların belə azadlıq döyüşçüsü, yoxsa terrorist olduğuna bu gün belə tam anlamı ilə qərar vermək mümkün olmamışdır.⁵ Beynəlxalq ictimaiyyət aradan iki min il keçməsinə baxmayaraq hələ də ikili yanaşmanı aradan qaldıra bilməmişdir.

Burada terrorun səbəblərindən başqa, istər şəxslər, istərsə də dövlətlər tərəfindən həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq birbaşa aksiyanın özünün ələ alınmasının vacibliyi məsələsi ortaya çıxır. Bir aksiyanın terror aksiyası olub olmadığını müəyyənləşdirərkən onun məqsədi, törədən şəxslər, cəmiyyətə görə dəyişə

¹ Haber.mynet.com , (2010), "ABD'den Erdoğan'a Hamas Yanıtı", <http://haber.mynet.com/detay/dunya/abdden-erdogana-hamas-yaniti>, (Erişim Tarihi: 25.06.2010)

² Habervitrini.com, (2006), "İsrail, HAMAS'ın Ankara Ziyaretine Çok Bozuldu", 16.02.2006, <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=209798>

³ Habervitrini.com, (2006), "İsrail, HAMAS'ın Ankara Ziyaretine Çok Bozuldu", 16.02.2006, <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=209798>

⁴ MilliyetGazetesi, (2006), "Ankara, İsrail'in PKK Benzetmesinden Rahatsız", 17.02.2006, s.7.

⁵ Bassiouni, M. Cherif, " 'Terrorism and Business': Forward: Assessing 'Terrorism' into the New Millennium", DePaul Bus. L. J., Vol. 12, 2000, s. 1-2.

bilən dini, etnik ideoloji görüş əsas alındığı müddətcə bu ikili yanaşmanın ortaya çıxması qaçınılmazdır. Buna görə də, terrorizm xidmət etdiyi məqsədlərlə deyil ancaq törədilmiş aksiya ilə xarakterizə edilməlidir. Çünki terroristin məqsədi törətmiş olduğu aksiyanın cinayət olduğu gerçəyini dəyişdirməz.¹ Misal üçün Suriya və Liviya kimi ölkələrin yanaşmasına görə şəxsi məqsədlərlə törədilmiş olduqda aksiya terror aksiyası olaraq qəbul edildiyi halda, xüsusən siyasi məqsədlərlə həyata keçirilmiş aksiyalar terror olaraq deyil qanuni özünü müdafiə və siyasi mübarizə yolu olaraq qəbul edilməkdədir. Suriyanın əvvəlki Prezidenti Hafiz Əsəd, 1987-ci ildə bir konfransda etdiyi çıxışında məsələni açıq şəkildə belə qiymətləndirmişdir: "Biz həmişə terrorizmə qarşıyıq. Amma terrorizm fərqli şeydir, işğalçı qüvvələrə qarşı aparılan mübarizə ayrı şeydir. Terrorizmə qarşıyıq, ancaq işğalçılara qarşı mübarizə aparın milli qurtuluş hərəkatlarını dəstəkləyirik."²

Bu yanaşmaya əsaslansaq hər hansı bombalama hadisəsi, hava nəqliyyatının qaçırılması və ya diplomatlara qarşı hansısa aktın həyata keçirilməsi siyasi məqsədlərlə əsaslandırıldığında terror aktı olaraq qəbul edilməyəcəkdir.

Ümumən terror aksiyası səbəbindən asılı olmayaraq qorxutma, öldürmə, və işkəncə ilə nəticələnir. Bu isə cinayətdir. Bu mövzu ilə əlaqəli olaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qərarlarında terrorizmin bütün aksiyalarını harada, nə zaman və kim tərəfindən həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq cinayət kimi qiymətləndirilmiş və qınamışdır.

Amma vahid və hamı tərəfindən qəbul edilmiş bir tərifi olmaması xüsusən beynəlxalq aləmdə müxtəlif problemlərə yol açır. Bu səbəbdən terrorizmlə mübarizə məsələsində beynəlxalq miqyasda aparılan işlərdə istənilən irəliləyişlər əldə olunmur, terrordan əziyyət çəkən bütün ölkələri qane edən qərarların qəbul edilməsində çətinliklər yaranır. Ölkələr müxtəlif mövqelər sərgilədiklərinə görə, terror təşkilatlarına qarşı görülən tədbirlərdə gözlənilən nəticələr əldə edilmir. Xüsusilə, təkbir ölkəyə təsir edən terror fəaliyyətlərinə qarşı lazımı dəstək verilmir və terror təşkilatlarının siyahısının müəyyənləşdirilməsində problemlər yaranır. Məsələn, Türkiyənin uzun səylərindən sonra 1997-ci ildə ABŞ tərəfindən, 2002-ci ildə isə Aİ tərəfindən PKK terror təşkilatı terror təşkilatları siyahısına salınmışdır. Buna bax-

¹Schachter, Oscar, *International Law in Theory and Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1991, s. 163.

² *Sociology index.com*, (2009), "The concept of terrorism for National Liberation", http://sociologyindex.com/terrorism_for_national_liberation.htm,

mayaraq, PKK-nın Türkiyə xaricindəki fəaliyyətlərinə qarşı qanəedici irəliləyişlər əldə olunmamışdır. Terrorizmə tərifi verilməsi problemindən dolayı ortaya çıxan və terrorizmlə mübarizəyə mənfi təsir edən problemləri həll etmək üçün müxtəlif yollar axtarılır. Bunlardan ən əsası terror təşkilatlarının siyahısının hazırlanmasıdır. BMT və Aİ terror təşkilatları ilə bağlı siyahılar hazırlayır və bunları təzələyir. Beləliklə, terrorizmlə mübarizə məsələsində ölkələrin fərqli mövqelərindən qaynaqlanan problemlərin həll edilməsinə cəhd göstərilir. Digər bir üsul isə, terrorun yaratdığı təhdidlərin qarşısının alınmasınayönəln qəraların qəbul edilməsi yolu ilə problemin aradan qaldırılmasıdır. 1963-ci ildə imzalanan BMT müqavilələri terrorun yaratdığı mühüm təhdidlərin qarşısının alınması üçün hazırlanmış sənədlərdir.

Nəticə

Nəticə olaraq siyasi məqsədlə olsa belə həyata keçirilmiş aksiyanın terror aksiyası olub olmadığını müəyyənləşdirilməsində məqsəd əsas rol oynamır. Yəni aksiya xidmət etdiyi məqsədə əsasən deyil nəticəsi əsasında ələ alınır. BMT tərəfindən 1995-də qəbul edilən 49/60 sayılı qərara əsasən terrorizmin heç bir siyasi, sosial, iqtisadi və ideoloji səbəbi nəzərə alınmadan BMT qanunlarını, dövlətlər arasındakı əlaqələri, beynəlxalq əməkdaşlığa mane olduğu, insan haq və azadlıqlarını, ictimai əsaiyişi pozmağa yönəldiyini elan etmiş və bu halı açıq şikildə qınamışdır. Bu yanaşmanın nəticəsi olaraq hər hansı siyasi görüşdən asılı olmayaraq təsir etmək məqsədi ilə terrordan istifadə edən hər kəs terrorist olaraq qəbul edilir.

Ədəbiyyat

- Brian Michael Jenkins, *The Study of Terrorism. Definitional Problems* 1980
- Başeren Sertaç H., “İnsan Hakları ve Terörizm”, *İnsan Hakları ve Güvenlik*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi 2001
- Başeren, Sertaç H.: “*Terörizm, Kavramsal Bir Değerlendirme ve Hukukî Mücadele Yaklaşımları*”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar jurnalı* 1, 1998
- Bassiouni, M. Cherif: “*‘Terrorism and Business’: Forward: Assessing ‘Terrorism’ into the New Millennium*”, *DePaul Bus. L. J.*, Vol. 12, 2000
- Benjamin Netanyahu, *Terrorism How the West Can Win* 1987

Cline, Ray S. and Alexander Yonah, *Terrorism as State-Sponsored Covert Warfare* 1986

Haber.mynet.com, (2010), ABD-den Erdoğan'a Hamas Yanıtı <http://haber.mynet.com/detay/dunya/abdden-erdogana-hamas-yaniti>.

Habervitrini.com, (2006), “İsrail, HAMAS'ın Ankara Ziyaretine Çok Bozuldu” <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=209798>

Milliyet Gazetesi, “Ankara, İsrailin PKK benzetmesinden rahatsız”, 17.02.2006

Khan, Ali: “*A Legal Theory of International Terrorism*”, Conn. L. Rev., Vol. 19, 1987

Schachter, Oscar, *International Law in Theory and Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1991

Sociologyindex.com, (2009), “The concept of terrorism for National Liberation”, http://sociologyindex.com/terrorism_for_national_liberation.htm,

Stephens, Beth, “*Responding to Rogue Regimes; From Smart Bombs to Smart Sanctions; Accountability Without Hypocrisy: Consistent Standards, Honest History*”, New Eng. L. Rev., Vol. 36, 2002

Weinberg, Leonard ve Eubank, William L., *What is Terrorism: The Roots of Terrorism*, 2006

Hoffman, Bruce, *Inside Terrorism*, 1998

Husain Gunashly

**International, legal and political problems of the
fight against terrorism
(abstract)**

The determination of a unified policy on combating terrorism and its implementation must be considered the main goal in the problem of terrorism, as a crime against humanity. The difference of ideologies, or the approach from the political interests, leads to the fact that the legitimate struggle for the independence of ones is perceived by others as a terrorist movement, and the perpetrators of this type of acts are perceived in some countries as “fighter for freedom”, while in others they are called “terrorists”. And this is the very moment when the problem of unified definition of the concept of “terrorism” stands out most clearly for us. This article describes the international, legal and political problems of the struggle against terrorism.

Keywords: *Terrorism, International Terrorism, US, Hamas, Khaled Torch, Crime, UN*

Гусейн Гюнешли

**Международные, юридические и политические проблемы
борьбы с терроризмом
(резюме)**

Формирование единой политики борьбы с терроризмом и ее осуществление должно считаться основной целью при решении проблемы терроризма как преступления против человечества. Как различие идеологий, так и подход с точки зрения политических интересов приводит к тому, что законная борьба за независимость одних воспринимается другими как террористическое движение, а лица, совершившие подобный акт, воспринимаются в одних странах как «борцы за свободу», а в других – как «террористы». Именно в эти моменты проблема определения понятия «терроризм» наиболее отчетливо встает перед нами. В настоящей статье рассматриваются международные, юридические и политические аспекты проблемы борьбы с терроризмом.

Ключевые слова: терроризм, международный терроризм, США, Хамас, Халид Мешал, преступность, насилие, ООН